

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 9 (Aralık/December 2022), s. 554-567.
Geliş Tarihi-Received: 24.10.2022
Kabul Tarihi-Accepted: 22.12.2022
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.51531/korkutataturkiyat.1193619

Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'nde Türk Halk Kültürü

Turkish Folk Culture in Fuzûlî's Masnavi of Leylâ and Mecnûn

Mustafa EREN*

Öz

Fuzûlî, Türk Edebiyatı'nın en ünlü şairlerinden biridir. Doğum yeri belli değildir; ancak eserlerinden Irak Türkmenlerinin bulunduğu yerlerde yaşadığı anlaşılmaktadır. Eserlerinde Türk ve İslam kültürünün izleri görülür. Leylâ ile Mecnûn hikâyesi sözlü gelenekten gelen bir hikâyeyken Fuzûlî'den önce ve sonra birçok şair tarafından şiire aktarılmıştır. Fuzûlî, bu eseri 1535 yılında tamamlayıp Bağdat Beylerbeyi Veys Paşa'ya sunmuştur. Eserde konusu çölde geçen zengin bir Arap emirinin Kays adlı oğlu ile Leylâ'nın aşk hikâyesi anlatılmaktadır.

Edebî eserler, yazarın veya şairin içinde yetiştiği toplumun izlerini taşır. Dönemin sosyal, siyasi, tarihî, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin çoğunu bu eserlerde bulabiliriz. Buna edebî eserlerde gelenek aktarımı denir. Halk kültürü bu gelenek aktarımının başında gelir. Halkın gündelik yaşamı, aile ilişkileri, doğum, evlenme gibi törenleri; kılık kıyafeti, mutfak kültürü, inanışları gibi kültürel izleri edebî eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Türk kültürü içinde yetişen ve eserlerinden hareketle iyi bir eğitim aldığı düşünülen Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*'nde de Türk halk kültürünü yansıtan ifadeler yer almaktadır. Eski Türklerin göğün katları ile ilgili düşünceleri, çocuğu olmayan ailelerin türbe benzeri ziyaret yerlerine gidip dilek dilemeleri, genç kızların çeyiz hazırlamaları, kız isteme ile ilgili gelenekler, kına yakma, düğün, gelin alma, saç dağıtma gelenekleri bu ifadelerin başında gelmektedir. Bu çalışmada, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*'nde anlatılan hikâyede geçen Türk halk kültürü unsurları incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi, halk kültürü.

Abstract

Fuzûlî is one of the most famous poets of Turkish Literature. The place of birth is unknown; however, it is understood from his works that he lived in the places where Iraqi Turkmen lived. Traces of Turkish and Islamic culture can be seen in his works. While the story of Leylâ and Mecnûn is a story from the oral tradition, it was transferred to poetry by many poets before and after Fuzûlî. Fuzûlî completed this work in 1535 and presented it to Baghdad Governor Veys Pasha. In the work, the love story of the son of a wealthy Arab emir, named Kays, and Leyla, whose plot takes place in the desert, is told.

Literary works bear the traces of the society in which the author or poet grew up. We can find most of the social, political, historical, economic and cultural relations of the period in these works. This is called tradition transfer in literary works. Folk culture is at the beginning of this

* Dr., Millî Eğitim Bakanlığı, Ordu TOBB MTAL, Ordu/Türkiye, e-posta: kutaymustafa@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-4153-2671.

tradition transfer. People's daily life, family relations, ceremonies such as birth and marriage; Cultural traces such as dress, culinary culture and beliefs appear in literary works. There are expressions reflecting Turkish folk culture in Fuzûlî's *Leylâ vü Mecnûn* Masnavi, who grew up in Turkish culture and is thought to have received a good education based on his works. The thoughts of the ancient Turks about the layers of the sky, families who do not have children go to shrine-like places to make their wishes, young girls prepare dowry, traditions of asking for girls, henna burning, wedding, getting a bride, throwing a saçı traditions are at the forefront of these expressions. In this study, the elements of Turkish folk culture in the story told in Fuzûlî's *Leylâ vü Mecnûn* Masnavi were examined.

Keywords: Fuzûlî, masnavi of *Leylâ* and *Mecnûn*, folk culture.

Giriş¹

Türk Edebiyatı'nın en ünlü şairlerinden biri olan Fuzûlî (?-1556) 16. yüzyılda yaşamış bir divan şairidir. Fuzûlî Mehmed b. Süleyman ve Fuzûlî-i Bağdâdî olarak bilinir. Doğum yeri belli değildir; ancak yaşamını Hille, Kerbelâ, Nefes ve Bağdat'ta geçirdiği bilinmektedir. Şiirlerinden Kanunî Sultan Süleyman döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır. Padişah ve sadrazam başta olmak üzere önemli görevlerde bulunanlara kasideler sunmuştur. Mezarı Irak'ın Kerbela şehrinde yer almaktadır. Fuzûlî; Türkçe, Farsça ve Arapçaya hâkim âlim bir şairdir (İpekten, 2008, s. 24-27).

Fuzûlî'nin doğup yaşadığı yer Azerî Türkçesinin konuşulduğu Irak bölgesidir. Bu bölgede Türkmenler yaşamaktadır. Akkoyunlu Türkmenlerinin Bayat Boyu'ndan olduğu bilinmektedir (Karahan, 1996, s. 241, 242). Şiirlerini büyük bir ustalıkla kurgular. Onun şiir anlayışına göre ilimsiz şiir olmaz. Şiirin ilim ve marifet temeline dayanması gerektiğine inanır ve bu nedenle akli ve nakdi bütün ilimleri öğrendiği bilinir. Ona göre şiir yeteneği, Tanrı tarafından insanlara verilen bir lütuftur (İpekten, 2008, s. 28).

Fuzûlî, daha çok gazel şairi olarak bilinir. Gençlik şiirlerinde görülen beşerî aşk daha sonra tasavvufî aşka dönüşmüştür. *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* bu dönüşümün en güzel örneğidir (İpekten vd. 1986, s. 308). İpekten, Fuzûlî'nin şiirlerinin aşk ve ıstırap dolu olduğunu, içten ve samimi bir dille yazıldığını belirtir. Mazmun kullanmada da ustadır. Hem İran Edebiyatı'ndan gelen mazmunları hem de kendinden önce yaşamış şairlerin mazmunlarını ustaca kullanmıştır. Bu yüzden şiirleri derin anlamlar ifade eder (İpekten, 2008, s. 30-32). *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi* hem kullanılan mazmunlar hem de aşk anlayışı itibarıyla Fuzûlî'nin üslubunu ifade eden en önemli eseridir. Onun aşk anlayışı sevgiliye kavuşmakla nihayetlenmez. Ona göre aşk ayrılıkla alevlenen ve artan bir duygudur (İpekten, 1986, s. 268). Mesnevide de *Leylâ* ile *Mecnûn*'un aşkı, birbirine kavuşamama ve hatta kavuşmayı dahi istememenin etkisiyle artarak devam etmiştir.

Fuzûlî'nin etkisi yüzlerce yıl devam etmiştir. Taşlıcalı Yahya, Hayâlî Bey, Rûhî-i Bağdâdî, Nâ'îlî, Nedim, Şeyh Gâlib gibi divan şairleri ondan etkilenmişlerdir. Bu etki tekke ve halk şairleri üzerinde de görülür (İpekten, 2008, s. 34-36). Türkçe, Farsça ve Arapça Dîvanları, *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*, Hüsnü Aşk, Enîsü'l-Kalb gibi eserleri vardır (İpekten, 2008, s. 37). Eserlerinde Türk-İslam kültürünün izleri görülür. *Leylâ* ile *Mecnûn* hikâyesinin Acemlerde çok olduğunu; ancak Türklerde bulunmadığını belirterek bu mesneviyi yazma nedenini açıklar:

“*Leylî Mecnûn Acemde çohdur
Etrâkde ol fesâne yohdur*”

(*Leylâ* ile *Mecnûn* hikâyesi Acemlerde çoktur; fakat Türkler arasında bu hikâye bulunmamaktadır.) (Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn* 421. beyit) (Doğan, 2000, s. 100-101).

¹ Çalışmada Fuzûlî'nin eserinden bahsedilirken eserin orijinaline atfen “*Leylâ vü Mecnûn*”, diğer durumlarda *Leylâ* ile *Mecnun* tabiri kullanılmıştır.

Fuzûlî'nin yaşadığı 16. yüzyılda Türkçe tam anlamıyla bir şiir dili olmuş ve Türk şairler tarafından estetik değeri yüksek eserler verilmiştir. Fuzûlî, bu dönemde yazdığı *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*ni Türk kültür ve medeniyetiyle süslemiştir (Kartal, 2014, s. 380).

1. Leylâ ile Mecnûn Hikâyesi

Leylâ ile Mecnûn hikâyesi bir halk masalı iken Fuzûlî'den önce ve sonra birçok şair tarafından ele alınıp işlenmiştir. Bunlar arasında en önemlileri İran şairi Nizâmî-i Gencevî (?-1204) ve Çağatay şairi Ali Şir Neva'nin Leylâ ile Mecnûn hikâyeleridir. Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn'unun bu derece ses getirmesinde onun karakterinin Mecnûn ile örtüşmesinin etkili olduğu söylenir (Yener, 1991, s. 202, 203). Türk Edebiyatı'nda Leylâ ile Mecnûn hikâyesini işleyen başlıca şairler: "Şahidî, Nevayî, Bihiştî, Hamdullah Hamdî, Ahmed Rıdvan, Kadimî, Celilî, Sevdayî, Hakirî, Fuzûlî, Lârendeli Hamdî, Halife, Atayî, Faizî, Örfî, Andelîb ve Nâkâm"dır (Doğan, 2000, s. 14). Bunların yanında Leylâ ile Mecnûn hikâyesi sözlü geleneğe birçok halk şairi tarafından anlatılıp yaşatılmış ve daha sonra yazıya geçirilmiştir. Geleneksel oyunlarımızdan olan Karagöz oyunlarında da Leylâ ile Mecnûn hikâyesi işlenmiştir. Hikâyenin yaygın bir şekilde işlenmesi yazıldığı bölge, dil ve kültürlerden hikâyeye yeni unsurlar katılmasına neden olmuştur (Ayan, 2011, s. 9-10).

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*, içerisinde gazel ve murabbarın da olduğu bir mesnevidir ve 3098 beyitten oluşmaktadır. Fuzûlî, bu eseri 1535 yılında bitirip Bağdat Beylerbeyi Veys Paşa'ya sunmuştur. Eserin ilk Türkçe yayınları Necmettin Halil Onan (1956 Maarif Basımevi), Nevzat Yaşargil (1958 Yeditepe Yayını) ve Vasfi Mahir Kocatürk tarafından yapılmıştır (Yener, 1991, s. 180). Eserin kapsamlı incelemesini yapan ve yayınlayan Muhammet Nur Doğan, Leylâ vü Mecnûn'u kolay anlaşılabilir bir metin olarak görmez. Eserin anlaşılabilmesi için bu hikâyenin anlatıldığı ve yazıldığı devrin kültür, edebiyat ve dil geleneğinin bilinmesi gerektiğini vurgular (Doğan, 2000, s. 18). Fuzûlî, eserinde hikâyenin ana olay örgüsüne bağlı kalırken aşkı derinleştirerek etraflıca işlemiştir.

Leylâ vü Mecnûn, konusu çölde geçen ve hemen herkesi etkileyen bir aşk hikâyesidir. Basra ve Bağdat civarında yaşayan Arap kavminin liderinin çocuğu yoktur. Türbelere adaklar adayarak dilek diler ve Kays adını verdikleri bir çocuğu olur. Çocuk, büyür mektebe gider. Mektepte güzeller güzeli Leylâ ile muhabbet kurar. Beraber ders çalışırlar. Aralarındaki bu yakınlık dedikodulara neden olur ve annesi, Leylâ'yı azarlayarak mektepten alır. Okulda Leylâ'yı göremeyen Mecnûn, her gün feryat figan edince dillere düşer ve adı Mecnûn olur. Bir Nevruz günü yolda karşılaşırlar ve ikisi de bayılır. Arkadaşları Leylâ'yı eve götürürler, Mecnûn ise uyandığında Leylâ'yı göremeyince çöllere düşer. Babası, Mecnûn'u çölden getirerek Leylâ'yı ona ister ama Leylâ'nın babası "Benim kızım bir deliye mi layıktır." diyerek kızını vermez. Babası, Mecnûn'u bu durumdan kurtarmak için ocaklardan, dergâhlardan yardım umar, onu Kâbe'ye götürür ama bir fayda bulamaz. Mecnûn tekrar çöle gider. Bu arada Leylâ, İbn-i Selâm adında biriyle nişanlanır ve evlenir. Leylâ, gerdek gecesi İbn-i Selâm'a "Bir perinin kendisine musallat olduğunu ve insanlardan eş seçerse eşinin de kendisinin de yok olacağını" söyler. İbn-i Selâm buna inanır ve Leylâ'ya el sürmez. Mecnûn'un Zeyd adlı dostu bu haberi Mecnûn'a götürür. Mecnûn, Leylâ'ya sitem dolu bir mektup yazar. Leylâ da ona durumunu bir mektupla bildirir. Bu arada İbn-i Selâm ölür ve Leylâ, kabilesiyle beraber göç kervanına katılır. Leylâ'nın devesi yolunu kaybederek Mecnûn'un yanına varır. Leylâ, burada Mecnûn'u tanıyamaz. Mecnûn, bir şiirle aşkı anlatınca Leylâ onu tanır ve ona kavuşmak ister ancak Mecnûn'da Leylâ'yı tanıyamamıştır. Bu sırada Leylâ'yı aramaya gelen birisi gelir ve Leylâ'yı götürür. Leylâ bir süre sonra annesine, Mecnûn'a olan aşkını ona anlatmasını vasiyet ederek ölür. Zeyd, bu haberi Mecnûn'a iletir. Mecnûn,

Leylâ'nın mezarının üzerine kapanır ve ağlayarak burada ölür. Oraya toplananlar, Mecnûn'u Leylâ'nın mezarına koyarlar. Bu mezar yeri bir ziyaret yeri hâline gelir. Zeyd, arada sırada bu mezarın etrafını temizlemeye gider. Mezara yaslandığı bir gün rüyasında bu iki sevgilinin cennetteki hâllerini görür (Doğan, 2000).

2. Fuzûlî'nin Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'nde Halk Kültürü

Edebî eserler yazarın veya şairin içinde yetiştiği toplumun izlerini taşırlar. Dönemin sosyal, siyasi, tarihî, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin çoğunu bu eserlerde bulabiliriz. Yazar veya şairler kendilerine aktarılan veya görerek yaşayarak öğrendikleri birtakım değerleri geleceğe aktarırlar. Bunlara edebî eserlerde gelenek aktarımı adı verilir. Halk kültürü ise bu gelenek aktarımının başında gelir. Halkın gündelik yaşamı, aile ilişkileri, doğum, evlenme gibi törenleri; kılık kıyafeti, mutfak kültürü, inanışları gibi kültürel izleri eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde de bu izler görülmektedir; çünkü o Türk kültürü içinde yetişmiş bir şairdir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşayan ve yaşamını bugünkü Kerkük dolaylarında; Hille, Kerbelâ, Necef ve Bağdat gibi şehirlerde geçiren Fuzûlî'nin Oğuzların Bozok kolunun Bayat boyuna mensup olduğu söylenmektedir (Yener, 1991, s. 27). Doğum yeri tam olarak tespit edilememişse de ailesinin Azerbaycan Türkü olduğu ifade edilmektedir. Türk kültürü içinde yetişen ve eserlerinden hareketle iyi bir eğitim aldığı düşünülen Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde; gökyüzü, def çalma, çocuk sahibi olma, çeyiz, Nevruz, kız isteme, düğün, kına yakma, gelin alma, saçı saçma, gerdek, muska, büyü ve ziyaret yerleri ile ilgili Türk aile yapısı ve sosyal yaşamına ait gelenek ve görenekler yer almaktadır.

2.1. Dokuz Katlı Gök

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nin "Bu Kaside Yüce Yaratıcı Allah'ın Şanında Söylenmiştir" bölümünde yüce yaratıcının varlığı ve birliği anlatılmaktadır. Fuzûlî, göğün dokuz katını onun kudretinin köşkünün sadece küçük bir kandili olarak nitelendirir. Türk kültürü ve mitolojisinde gök, Batı Türklerinde yedi, Doğu Türklerinde dokuz katlı olarak tasavvur edilir. Bahaeddin Ögel, Eski Türklerde göğün dokuz katlı olarak nitelendirildiğini; ancak İran kültürü ile etkileşim sonucu Türklerin göğü yedi kat olarak isimlendirdiklerini belirtir (Ögel, 1997, s. 29-30). İnanışa göre şamanlar dokuz kat göğün beşinci katına kadar çıkabilirler. Beşinci katta kutup yıldızı ve göğün kapısı bulunur. Diğer katlar ise ruhlar ve tanrılar âlemine aittir (Ögel, 1997, s. 31).

*"Sun'un eyvânında bir kandildir nüh âsmân
San'atun dîbâcesinden bir varak rûy-i zemîn"*

(Dokuz kat gök, kudretinin köşkünde bir kandil; yeryüzü ise, senin sanat kitabının önsözünden bir yapraktır.) (102. beyit) (Doğan, 2000, s. 44-45)

Eski Türk inanç sistemlerinden olan Gök Tanrı inancına göre gök ve yer katlara ayrılmaktaydı ve her katta ayrı ayrı ruhlar yaşamaktaydı. Fuzûlî, bu beytinde dokuz kat göğün ve yeryüzünün Allah'ın kudretinin sadece küçük birer parçası olduğunu ifade ederken göğün dokuz katına da vurgu yapmaktadır. Bu da onun Türk kültürüne ve inanç sistemine ne kadar yakın olduğunu göstermektedir.

2.2. Def Çalma Kültürü

"Cahilliği itiraf ve Günah Taşkınlığını Kabullenme" bölümünde, Fuzûlî kendi kendisine seslenerek def gibi oyun ve eğlenceye düşmemeyi ve ney gibi nefsinin arzularına uymamayı öğütler. Def, Eski Türk kültüründe şamanların kullandığı davula benzeyen vurmali çalgı aletidir. İnanışa göre şamanlar, ruhlar âlemine giderken defi; at, kayık, ağaç gibi bir araç olarak kullanırlar ve ona binerek göğün katlarına çıkarlar (Eliade,

1999, s. 200-207). Def, aynı zamanda Anadolu'da kına gecelerinde kadınların parmaklarıyla vurarak ritim tuttıkları çalgı aletidir. Def çalınırken göğse yakın tutulur. Fuzûlî de oyun ve eğlenceyi def gibi göğsüne yerleştirme derken bu duruma işaret eder:

*"Def kimi göğüsde lehv koyma
Ney kimi hevâ-yı nefse uyma"*

(Def gibi, oyun ve eğlenceyi göğsüne (kalbine) yerleştirme; ney gibi de nefsinin hevasına (arzusuna) uyma!) (170. beyit) (Doğan, 2000, s. 56-57)

Def, Türk kültür coğrafyasında yaygın olarak kullanılan bir çalgıdır. Fuzûlî bu beyitte, oyun ve eğlenceyi def ile ilişkilendirmektedir. Def, oyun ve eğlencelerin vazgeçilmez çalgısıdır. Çalınırken kalbe yakın tutulur ve bir nevi kalbin sesini yansıtır. Fuzûlî, defin kalbe yakınlığını belirtirken oyun ve eğlencenin de kalbe yerleştirilmemesini ve bunlardan uzak durulmasını öğütlemektedir.

2. 3. Çocuk Sahibi Olma

Türk kültüründe, çocuğu olmayan aileler çocuk sahibi olabilmek için türbe veya ocak denilen yerleri ziyaret edip dilek diler, muskalar yazdırırlar, adaklar adarlar (Artun, 2008, s. 137). Bu durumla ilgili ilk örneklerden birisi Dede Korkut Hikâyeleri'nde görülür. Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocuğu olmayan Dirse Han; hatununun sözü üzerine büyük bir ziyafet vererek, çocuğunun olması için dilek diler: *"Attan aygır, deveden erkek deve, koyundan koç kestirir. İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini başına toplar. Açları doyurur çıplakları giydirir. Borçluyu borcundan kurtarır. Tepe gibi et yığar, göl gibi kımız sağıdırır."* Bu ziyafetin ardından el kaldırıp hep beraber dilek dilerler. Allah dualarını kabul eder ve Dirse Han'a bir çocuk verir (Ergin, 1969, s. 12).

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde Arap kavimlerinden birinin önde gelenlerinden olan Mecnûn'un babası, şerefli ve itibarlı birisidir. Oğlu ve dolayısıyla varisi olmadığı için çok üzgündür. Çocuğunun olması için türbelere gider, adaklar adar. Böylece bir çocuk sahibi olur ve Mecnûn dünyaya gelir.

*"Çoh nezrler etdi her mezâra
Çoh kıldı niyâz Kirdgâra"*

(Her önüne gelen türbeye sayısız adaklar adadı ve Allah'a pek çok yalvardı.) (498. beyit) (Doğan, 2000, s. 112-113).

2. 4. Çeyiz Hazırlama

İğne oyası ve nakış Türk kültüründe evlenme çağına gelen kızların çeyizlerinin en önemli parçasıdır. Aileler, kız çocuğunun doğumundan itibaren kızları için çeyiz hazırlığına başlarlar. Kızlar ise belirli yaşa geldiğinde kanaviçe, çember, örtü gibi kumaşların kenarlarına iğne oyası, nakış ve kanaviçe işleme yapar, kilim dokurlar. Bu çeyizler bir sandıkta saklanır ve kız evlendiğinde gelin ile beraber gider. Düğünden sonra ise bu çeyizler sergilenir (Eren, 2021, s. 62).

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde annesi, Leylâ'ya iğne ile nakış yapmasını öğütler. Bunun nedeni Leylâyı aşktan uzaklaştırmaktır. Mecnûn mektebe verilir. Mektepte peri kızı gibi güzel Leylâ ile karşılaşır. Leylâ dudaklarını açsa ölümlere ruh verecek güzelliktedir. İkisi birbirlerine tutulurlar. Beraber ders çalışırlar. Leylâ'nın annesi ikisinin arasındaki aşkın söylentilerini duyar. Adı kötüye çıkacak, diye Leylâ'yı azarlar. Oğlanların âşık olmasının garip karşılanmayacağını; ancak kızların âşık olmasının kızlara lâyık olmadığını artık okula gitmemesini ve kalem yerine iğne ile nakış işlemesi yapmasını söyler.

"Oglan aceb olmaz olsa âşık"

Âşıklığ işi kıza ne lâayk"

(Oğlan âşık olsa şaşılmaz; ama âşık olmak işi kıza layık mıdır?) (664. beyit) (Doğan, 2000, s. 140-141).

*"Etme kalem ile meşkten yâd
Sûzen dut ü nakş eyle bünyâd"*

(Artık kalemle meşkten söz etme; iğne tut ve nakış yap!) (671. beyit) (Doğan, 2000, s. 140-141).

2. 5. Nevruz

Nevruz yani 21 Mart, Türklerin Ergenekon'dan çıkarak güçlendikleri bir gün olarak bilinir. Ziya Gökalp, Oğuzlar ve Moğolların Ergenekon'dan çıkılan gün ve saati belirleyerek her yıl o gün ve saatte bayram yaptıklarını ve bu günün aziz tutulduğunu belirtir (Gökalp, 1976b, s. 104-105). Nevruz aynı zamanda gül zamanının geldiğinin habercisidir. İnanişâ göre insanın sıkıntı, bela ve gamdan uzaklaştığı bir gündür. Bu gün kırlara çıkmak âdettendir. Güllerin açtığı bülbüllerin şarkı söylemeye başladığı bir dönemin başlangıcıdır. Karadeniz Bölgesi'nde bu gün mart dokuzu olarak bilir. Mart dokuzu, inanişâ göre Gündönümü Fırtınası'nın estiği gündür ve bu fırtına baharın habercisidir (Eren, 2021, s. 90). Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde ise Nevruz, Mecnûn'un aşkının başlangıç günüdür.

Leylâ, Mecnûn ile aralarında çıkan söylentilerden sonra ailesi tarafından okula gönderilmez. O da Mecnûn'dan haber getirmesi için rüzgâra yalvarır. Mecnûn ise okulda Leylâ'yı göremeyince ağıtlar yakar, feryat figan eder. Leylâ'nın yokluğunda ettiği feryat ve figanlar onun dillere düşmesine neden olur ve adını Mecnûn koyarlar. Mecnûn, bir Nevruz günü yolda okula gelmeyen Leylâ'ya rastlar ve onu görünce bayılır. Ardından Leylâ da kendinden geçerek yere düşer. Arkadaşları Leylâ'yı eve götürürler. Mecnûn ise ayıldığında Leylâ'yı göremeyince feryat figan eder. Üstünü başını yırtar. Eve dönmek istemez. Arkadaşlarıyla babasına: "Varını yokluğa verdi, günler talihini kararttı" haberini göndererek çöle doğru yol alır. Bu gün Türk kültüründe baharın başlangıcı olarak kabul edilen Nevruz günüdür.

*"Bir gün ki bahâr-ı âlem-efrûz
Vermişdi cihâna feyz-i nevrüz"*

*Salmışdı nikâb çehreden gül
Çekmişdi sürûd-ı nâle bülbül"*

(Âlemi(n gözünü) aydınlatan baharın cihana Nevruz neşesi verdiği bir gündü. Gül, yüzünden örtüyü atmış; bülbül, inleyen şarkılar söylemeye başlamıştı.) (798, 799. beyit) (Doğan, 2000, s. 162-163).

Fuzûlî, Leylâ ile Mecnûn'un yolda karşılaşip bayıldıkları ve Mecnûn'un divane olarak çöle doğru yola çıktığı günü Nevruz olarak belirtmiştir. Mecnûn'un varını yokluğa verip çöllere düşmesi de Nevruz gününde olmuştur. Bu gün Mecnûn için aşk baharının başlangıç günüdür.

2. 6. Kız İsteme

Kız istemeyle ilgili Türk dünyasında birçok inanişâ vardır. Örneğin Çepni Türklerinde oğlana uygun bir kız isteneceği zaman, oğlanın büyükleri pazardan bir okka tuz alırlar. Bu tuzu yiyip bitirinceye kadar evde bir uğursuzluk çıkarsa kızı istemezler; çıkmazsa kızı istemeye giderler (Koşay, 1944, s. 16). Türk kültüründe kız istemenin ilk örneklerini Dede Korkut Hikâyeleri'nde görmekteyiz. *Dede Korkut Hikâyeleri'*nde kız

isteyecek kişiyi kudretli Oğuz beyleri bir araya gelerek belirlerler. Bu kişi genellikle Dede Korkut'tur. Dede Korkut, kız kardeşini isteyeceği Deli Karçar'ın yanına baş indirerek ve ağız dilden güzel selam vererek gelir: "Tanrı'nın buyruğu ile Peygamber'in kavli ile aydan arı güneşten güzel kız kardeşin Banu Çiçek'i Bamsı Beyrek'e istemeye gelmişim." diyerek hâlini arz eder (Ergin, 1969, s. 63-64). Deli Karçar, kız kardeşini vermek istemez ve: "Bin erkek deve getirin dişi deve görmemiş olsun, bin de aygır getirin ki hiç kısraqla çiftleşmemiş olsun, bin de koyun görmemiş koç getirin, bin de kuyruksuz kulaksız köpek getirin, bin de pire getirin." diyerek işi yokuşa sürer (Ergin, 1969, s. 66-67).

Fuzûlî'nin eserinde kız isteme ayrıntılı bir biçimde işlenmiştir. Mecnûn, çölde yalnız başına dolaşır. Babası bu haberi alınca çöle giderek Mecnûn'u aramaya başlar. Onu üstü başı perişan bir vaziyette, karıncalarla konuşurken ve yılanlarla arkadaşlık ederken bulur. Mecnûn, babasını tanımaz: "Bana Leylâ gerek ana baba değil" der. Babası Leylâ'nın kendi evlerinde olduğunu söyleyerek onu kandırır ve eve götürür. Annesi eve gelen Mecnûn'a "Bizi utandırma, seni kabilelerimizdeki güzellerden birisiyle evlendirelim, sana mal mülk verelim" der. Mecnûn bunu kabul etmez. Babasının aklına çölden kandırarak getirdiği Mecnûn'a Leylâ'yı isteme fikri gelir ve kabilenin ileri gelenlerini toplayarak Leylâ'yı istemeye gider. Kız istemeye gelenler çok hoş karşılanır. Sofralar kurulur, yenilir, içilir:

*"Kim âciz olup gam içre ol pîr
Mecnûnına kıldı fikr-i zencir"*

(O ihtiyar (baba), gamlar içinde aciz kalıp, aklına, Mecnûn'unu(n başını) bağlama fikri düştü.) (1025. beyit) (Doğan, 2000, s. 200-201).

*"Kıldı talebin özine lâzım
Cem 'etdi e'âlî vü e'âzım"*

*Ümmîd ile bağladı umup kâim
Ol ka be-i ârzûya ihrâm"*

*Çün Leylî atası bildi hâli
Üydürdi ekâbir ü ehâlî"*

*Karşularına olup revâne
Kıldı olarunla azm-i hâne"*

(Leylâ'yı istemeyi kendine görev bilerek eşrafı ve büyükleri topladı. Emeline nail olacağını umarak, o arzu Kâbe'si için ümitle ihram bağladı. Leylâ'nın babası, durumun farkına varınca, ileri gelenler ile ahaliyi çağırdı. Onları karşılayarak, birlikte eve doğru yürüdü.) (1027-1030. beyit) (Doğan, 2000, s. 201-202).

Sofralar kaldırıldıktan sonra Mecnûn'un babası tatlı dille: "Emelimin fidanı meyve verdi ve Tanrı bana bir mücevher bağışladı. Şimdi de istiyorum ki; bu taze inci bir lâl ile tartılsın da, inci, lâl ile birleştiğinde, kalbi ferahlatan ilacı elde etmiş olayım." (...) "İşittim ki, senin bir lâlin varmış. İşte benim incime en uygun lâl odur. Lütfeyle, inayet et, kerem kıl da inciye o lâl ile şereflendir! Servi, gülü gölgelendirsin; onu himaye etsin. Sözümü iyi dinle, anlamazlıktan gelme! Bu hayırlı bir iştir; kaçamak arama!" (1037-1051. beyit) (Doğan, 2000, s. 202-205) diyerek Leylâ'yı Mecnûn'a ister.

Leylâ'nın babası ilk önce gelenlerin gönlünü alacak şekilde güzel sözler söyler ancak kızını vermez. "Benim kızım bir deliye mi lâyıktır, Dev ile peri beraber olur mu?" der. Eğer Mecnûn hâlini düzeltirse kızını vereceğini söyler ve bu konuda söz verir:

“Dîv ile perî olur mı hem-dem
Olmaz sözi açma ebsem ebsem

Dîvâneye zayı‘eyleme renc
Vîrâne gerek nedür ana genc

Tedbîr ile dönderüp mizâcın
Sevdâsınun eylesen ilâcın

Leylî anun olsun eyledüm ahd
Var imdi sen et ilâcına cehd”

(Dev ile peri beraber olur mu? Olmayacak söz söyleme; sus, sus! Divane için zahmet çekme; ona virane yakışır, hazine değil! Ama tedbir ile halini düzeltir, kara sevda hastalığını iyileştirirsen; söz veriyorum, Leylâ onun olacak. Şimdi git, çaresini bulmaya çalış!) (1063-1066. beyit) (Doğan, 2000, s. 204-207).

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*'nde, bir diğer kız isteme ise İbni Selâm'ın Leylâ'yı istemesidir. İbni Selâm, Araplar arasında soylu ve tanınan birisidir. Bir gün atna binip şahiniyle avlanmaya giderken yolda Leylâ'yı görür. Bu güzellik karşısında akli başından gider ve avdan vazgeçerek evine döner. Leylâ'ya sahip olmanın çarelerini düşünür. Akıllı bir adam bulur ve ona birçok mal vererek kızı istemesi için elçi olarak gönderir. Eğer kız verilirse sevgili uğruna dünya dolusu mal ve hazine harcayacağına dair söz verir. Leylâ'nın ana ve babası buna razı olurlar ve kızları Leylâ'yı ona verirler. İbni Selâm bunu duyunca saçılar dağıtır (1438-1444. beyit) (Doğan, 2000, s. 272-273).

Türk kültüründeki kız istemeyle ilgili birçok geleneği Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi*'nde görmekteyiz. Kız istemeye gidecek kişilerin özenle seçilmesi, kız istemeye gelenlerin hoş karşılanması, onlara sofralar kurulması, kızın tatlı dille istenmesi ve hediyeler (başlık parası-kalın) sunulması bunlar arasındadır.

2. 7. Düğün

Evlilik, Türk toplumunda ocak kurma, ocağı tütürme olarak nitelendirilir. Yakut Türklerinde evlilik sönmez bir ateş yakma olarak değerlendirilir (Ögel, 2001, s. 253-254). Evlenmeden önce kızın ailesine hediye olarak başlık parası verme geleneği vardır. Buna *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te “qalîng” (kalın) denmektedir (Kâşgarlı Mahmûd, 2005, s. 393). Eski Türklerde kalın babaların oğulları için ayırdıkları evlenme payıdır ve yedi, dokuz gibi kutlu sayılarla kız tarafına ödenir. Her oğul babasından kalın isteme hakkına sahiptir. Başlık ise kalından farklı olarak kızın ailesine verilen bir hediyedir (Ögel, 2001, s. 256). Fuzûlî'nin mesnevisinde Mecnûn'un babası, Leylâ'nın babasına; kızını verirse başlık parası olarak eşsiz mücevherler ve inciler vermeyi teklif eder.

“Ger hâsıl olur bu kâm senden
Her ne diler isen iste menden

Anca kılâyum sana revân genc
Kim yer yüzün eyleye nihân genc

Anca güher eyleyem revâne
Kim bulmayasen ana hizâne”

(Bu muradıma senden olumlu cevap gelirse, benden ne dilersen dile! Sana o kadar mücevher gönderirim ki, yeryüzünü eşsiz bir hazine hâline getirir... Sana o kadar inciler saçırım ki, onu koyacak hazine bulamazsın!) (1052-1054. beyit) (Doğan, 2000, s. 204-205).

Eserde, Leylâ ile İbni Selâm'ın düğünü ayrıntılı olarak işlenmektedir. İbni Selâm, düğün hazırlıklarına başlar. Zamanın ileri gelenlerini toplar. Nikâh için söz verdiği bütün malları yollar. Bin tane altın nallı Arap atı, bin cariye ve hizmetçi, bin deve, bin tabla amber ve misk, yüz yük saf inci ve som altın bunlar arasındadır. Bu gönderilen eşyalar mihr ve can bedeli olarak gönderilir (Doğan, 2000, s. 318-321).

2. 8. Kına Yakma

Düğün gününden önceki gece gelin ve damadın avuç içine ve nadir de olsa ayaklarına kına sürülmesine kına yakma denilir. Kına yakılması adanmışlığı simgeleyen bir halk inanışıdır. Evlenecek kadın ve erkeğe kına yakılması onların birbirine adanmışlığının işaretidir. İnanişe göre yaşlı kadınlar da ellerine kına yakarak kendilerini ahirete adarlar. Kurbanlık koçlara ve askere giden gençlere kına yakılması da yine bu inanışın etkisiyledir (Kalafat, 1996, s. 19, 20). "Kına yakılırken gelinin ağlaması uğur sayılır. Gelinin gözyaşlarının yeni kurulacak olan yuvaya bolluk, bereket ve mutluluk getireceğine inanılır. Bunun için şu söz söylenir: Ağlayı ağlayı eken güle güle biçer" (Ataman, 1992, s. 8).

Ünye yöresinde düğünden önceki çarşamba günü erkek evinin kadınları gelinin başını bağlamaya ve kına yakmaya giderler. Gelinin başı bağlanırken ve kınası yakılırken ağlaması için şu türküyü söylerler:

*"Çevirdim eteğimi soktum belime,
Ayrılık defterini aldım elime,
Bir tek kardeşimi koydum yerime,
Eyvah eyvah ben anamdan ayrıldım,
Hem anamdan hem babamdan ayrıldım..."* (Koşay, 1944, s. 194)

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde ise Leylâ'nın kınası hüznü geçer. Leylâ, İbni Selâm ile nikâhlanacağı için çok mutsuzdur. Dümbeleşin sesine karışan feryatları ile beraber geline kına yakılır. Fuzûlî; geline kına yakmayı, kınanın Leylâ'nın ayaklarını öpmesi olarak ifade etmektedir. Eserde, kına yakma töreni etraflıca anlatılır. Leylâ'nın arkadaşlarının her birinin elinde yanan bir mum vardır ve gelinin etrafında oynayarak dönerler.

Geleneksel Türk düğünleri yörelere göre bazı farklılıklar gösterse de genellikle bu mumlar kına tepsisi denen bir tepsinin içinde olur ve yedi tanedir. Kına tepsisini damat başının üzerinde getirerek geline teslim eder. Gelin ve yedi arkadaşı içinde yedi mum yanan tepsiyle halka oluşturarak oynaya oynaya yedi kere dönerler. Ordu yöresi kına gecelerinde yapılan törenlerde, bu yanan mumların her biri gelin ve damat başta olmak üzere gelinin yeni katıldığı aileden birini temsil eder. Oyun oynarken kimin mumu sönerse onun erken öleceğine inanılır ve genellikle gelin ve damadı temsil eden mum en sona kalır hiç sönmez (Eren, 2021, s. 65-66).

*"Pâ-bûsına bulmayup hınâ dest
Kılmışdı nekâreni üni pest"*

(Kına, ayağını öpmeye yol bulamamış; feryadı dümbeleşin sesini bastırmıştı...) (1728. beyit) (Doğan, 2000, s. 322-323).

*"Gül-çehre sanemler oldılar cem'
Her bir sanemün elinde bir şem'*

*Resm-i tarab etdiler müretteb
Beş yüz büt-i gül-ruh ü şeker-leb"*

(Gül yüzlü güzeller toplandılar. Her bir güzelin elinde bir mum vardı. Beş yüz gül yanaklı ve şeker dudaklı güzel, şenlik düzenledi.) (1779-1780. beyit) (Doğan, 2000, s. 330-331).

Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde kına yakma gelenekleri yer almaktadır. Leylâ'nın kınası dümbelekler çalınarak bir şölen havasında yakılır. Etrafında oynayarak dönen arkadaşlarının ellerinde yanan mumlar bulunur. Kına yakma, elde veya tepsi içerisindeki mumla gelinin etrafında dönme Türk düğünlerinin gelenekleri arasındadır.

2. 9. Gelin Alma, Saçı Saçma

Eski Türk düğünlerinde gelin almaya damat ve arkadaşları şiirler söyleyerek giderler. Gelinin babası damadın boynuna bir yazma sararak kızını ona teslim eder. Kız evden çıkarılmadan önce bir fincan tuzlu su getirilerek içine batırılmış ekmek gelin ile damada yedirilir (Gökalp, 1976a, s. 311). Türk kültüründe gelin almaya gelin indirme, gelin göçü gibi adlar da verilir. Gelin alma kına gecesinin ertesi günü yapılır. Erkek evinden kalabalık bir grup gelerek gelini baba evinden oyun ve eğlencelerle çıkarır. Kapılar kilitlenerek ve çeyiz sandığının üzerine oturularak bahşiş istenir. Erkek tarafı bunları karşılar. Gelin, baba evinden çıkarılırken önceden çatıya veya yüksek bir yere çıkan kişiler ellerinde bulunan tepsilerden gelinin başına yörede yetişen ürünlere bağlı olarak bolluk ve bereket getirmesi temennisiyle buğday, arpa, nohut, fındık gibi ürünler atarlar. Buna Türk dünyasında saçı adı verilir (Eren, 2021, s. 71).

Mesnevide Leylâ'nın gelin alma töreni oyun ve eğlencelere sahne olur. Düğün günü sıra gelin almaya gelmiştir. Kimi yollara gül suyu serper, kimi konuklara gül renkli şaraplar dağıtır, kimi başının üzerinde saçı için bekleyen altın tabaklarını taşır. Sonunda Leylâ'yı bir tahtı revana bindirerek götürürler. Bu yapılırken altınlar saçılır.

Saçı, eski Türk kültüründe kötü ruhlara sunulan bir kurban olarak değerlendirilmektedir. Buna kansasız kurban da denilir ve saçı her boyun kendi emeğiyle kazandığı en kutsal üründür. Bu kurban sayesinde kötü ruhun insanlara ilişmesinin engelleneceğine inanılır. Türklerde bu; süt, kırmızı, buğday gibi ürünler veya para olabilmektedir (Gömeç, 1998, s. 44). Günümüzde ise saçı, düğünlerde gelin baba evinden çıkarılırken ve yeni evine girerken saçılır. Bunun amacı yeni kurulan ailenin saçılan nesnelere gibi bol ve bereketli olmasının istenmesi ile ilgilidir. Saçı, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde düğünün yanı sıra söz kesme ve nişanda da karşımıza çıkar. İbni Selâm, Leylâ'nın kendisine verildiğini ve nişanlandıklarını duyunca harmanlar dolusu saçılar dağıtır (Doğan, 2000, s. 272-273). Dağıtılanlar veya saçılanlar altın veya para gibi değerli eşyalar olabilirken saçılan, coğrafyada yetişen buğday, arpa gibi önemli ürünlerden de oluşabilmektedir. Leylâ, baba evinden ayrılıp götürülürken yüz tane güzelin başının üzerinde yüz tabak altın saçılmak için hazır bekliyordur. Bu arada sürekli olarak ağlayan Leylâ, tahtırevana bindirilerek götürülür:

*“Yüz gül başı üzre yüz tabak zer
Olmuşdı nisâr için mukarrer*

*Bir taht-ı revan içinde Leylî
Ne şevket ü ne şükûha meyli*

*Her lahza figân ü âh ederdi
Ser-geşte vü muztarib gederdi”*

(Yüz güzel, başının üzerinde yüz tabak altın, saçı için hazır bekliyordu. Leylâ, bir tahtırevan içinde, şatafata hiç aldırılmayarak, sürekli ağlayıp inliyor, şaşkınlık ve ıstırap içerisinde ilerliyordu.) (1785-1787. beyit) (Doğan, 2000, s. 330-331).

Yukarıda görüldüğü gibi Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde Türk düğünlerinde yer alan gelin alma ve saç saçma geleneklerinin çoğu uygulanmaktadır. Gelin almanın oyun ve eğlencelerle yapılması, konuklara ziyafetler çekilmesi, saçlar dağıtılması bunlar arasındadır.

2. 10. Gerdek, Muska, Büyü

Gerdek, *Türk Dil Kurumu Sözlüğü'*nde “gelin ve damadın düğün gecesi baş başa kalmaları ve ilk kez birlikte olmaları” anlamına gelir. Gerdeğe girmek ise “gelin ile damadın düğün gecesi bir araya gelmesi” olarak tanımlanır (*TDK Güncel Türkçe Sözlük*). Türk düğünlerinde gerdek, geleneklere uygun olarak yapılır. Damat, gerdek odasına girer ve iki rekât namaz kılar. Ardından gelinin duvağını açarak yüz görümlüğü denilen bir hediyeyi geline verir. Bu hediye genellikle altın bir kolye veya bilezik olur. Fuzûlî'nin mesnevisinde Leylâ ile İbni Selâm'ın gerdeğe girmesi anlatılmaktadır. Leylâ, İbni Selâm'ın evine geldiğinde gerdek odasına götürülür. Burada Leylâ, peçesiyle İbni Selâm'ı beklemektedir.

*“Ol tâlib-i gevher-i yegâne
Gevher hevesiyle girdi kâna*

*Ne gördi nikâb içinde bir nûr
Gözden ruh-i dil-fürûzı mestûr”*

(O eşsiz inciye talip olan İbni Selâm, cevher elde etmek hevesiyle ocağa girdi. Ne görsün? Peçe arkasında, gönül aydınlatan yanağı, sanki gözden saklı bir nur!) (1792-1793. beyit) (Doğan, 2000, s. 332-333).

Gerdek odasına giren İbni Selâm'a Leylâ, bir perinin kendisine yakınlık kurduğunu ve insanlardan birisiyle evlenmemesi gerektiğini; eğer evlenirse hem kendisinin hem eşinin yok edileceğini söyler. İbni Selâm bu durumdan korkar ve Leylâ'ya el sürmez. Bu durumdan kurtulmak için büyücü arar. Bulduğu büyücülerden zincir yani muska ister. Zincir, Türk halk kültüründe büyü çözümede kullanılır. Ordu yöresinde “cinci, ocaklık zincirini tencerede suyla kaynatıp cinlenmiş (çalınmış) kişiyi bu suyla banyo yaptırır. Daha sonra bu zinciri sudan çıkarır ve iki kişiyi zincirin birer ucundan tutturarak cinlenen kişiyi bu zincirin içinden geçirir” (Eren, 2021, s. 323). Böylece cinlenen kişinin tedavi edileceğine inanılır.

*“Her handa görürdü ehl-i teshîr
Dîvânesine dilerdi zencîr”*

(Her nerede bir büyücüye rastlasa, ondan (aşk yüzünden) çılgına dönmüş (gönlü) için zincir (muska) istiyordu.) (1829. beyit) (Doğan, 2000, s. 338-339).

2.11. Ziyaret Yeri, Ocak, Dergâh

Türk kültür coğrafyasında kişi hastalandığında doktorlardan bir çare bulunamıyorsa; halk hekimliği yöntemlerine başvurma, ocak denilen yerlere götürülerek kurşun dökme, muska yazma gibi büyüsel nitelikli tedaviler uygulama ve bir evliyanın dergâhından yardım dileme gibi yollara başvurulduğu bilinmektedir. Bu yöntemlerin temelinde atalar kültü yatar.

“Atalar kültüne göre ruhlar öldükten sonra yaşar ve bu dünya ile bağı koparmazlar. Mitolojik dönemlerden itibaren bazı kişilere kutsallıklar atfedilmiştir. Bu kişilerin ölümünden sonra da topluma faydalı olacağına inanılmış ve mezarlarının bulunduğu yerler ziyaret yerleri hâline getirilmiştir. Buralarda dilekler dilenerek atalara kurbanlar sunulmuştur.” (Artun, 2008, s. 195). İslamiyet ile birlikte atalar kültürünün yerini

derviş, evliya kültü almıştır. Mecnûn'un babası Mecnûn'u divanelikten kurtarmak için binlerce doktor, ocak ve dergâhtan yardım ister. Dualar eder, adaklar adar, bağışlarda bulunur. Büyüler yaptırır, muskalar yazdırır. Ama bunlardan hiçbir çare bulamaz.

*"Her yerde ki bildi bir nazar-gâh
Varup ana oldu hâk-i dergâh*

*Çoh el götürüp du âlar etdi
Çoh nezr verüp atâlar etdi*

*Re'yiyle melûlin etmege şâd
Min pîrden almadı bir irşâd*

*Çoh sihr olunup yazıldı ta'vîz
Çoh mekrlere dutuldu ümmîz*

*Edilmedi hiç biriyle çâre
Ne çâre kazâ-yı Kirdgâra"*

(Ama) binlerce işinin ehli doktordan hiçbiri hastasına uygun bir şerbet içiremedi... Her nerede bir ocak, dergâh olduğunu öğrense, gidip oranın kapısının tozu oldu. Çok eller açıp dualar etti, çok adaklar adayıp bağışlarda bulundu; (Ama), binlerce şeyh ve pirden, tedbiri ile dertlisini sevindirecek bir irşat alamadı... Çok büyüler yapıp muskalar yazıldı; birçok hilelere ümit bağlandı; Hiçbirinden bir çare bulunmadı. Tanrı'nın kazasına ne çare? (1084-1088. beyit) (Doğan, 2000, s. 210-211).

Bu arada Leylâ hastalanır ve zayıf düşer, annesine Mecnûn'a söylenmek üzere: "Ben Allah'ın cemalini seyretme sarayına mahrem oldum sevinçli ve şen hâldeyim sen de gel, ben bekliyorum." notunu bırakır ve Mecnûn diyerek ölür. Zeyd bu haberi, çöle giderek Mecnûn'a iletğinde Mecnûn ah çeker, bayılır. Ayıldığında Zeyd'den kendisini Leylâ'nın mezarına götürmesini ister. Mecnûn, mezarın üzerine kapanır ve sevgiliye kavuşmak için Allah'a dua eder. Duası kabul olur ve orada ölür. Zeyd, bu hâli görünce feryat eder. Sesi duyanlar gelirler ve Leylâ'nın mezarını açarak Mecnûn'u oraya defnedirler. Böylece iki âşık kavuşmuş olur. Mezarın başına bir taş dikerler. Bu olay bütün dünyada duyulur, mezar ziyaret ve dilek yeri hâline gelir. Burayı ziyaret edenlerin muratlarına erdiklerine inanılır.

Günlerden bir gün mezarın etrafını düzenleyen Zeyd, yorulunca mezara yaslanarak uyur. Rüyasında bir bahçede iki ay parçası ve onlara hizmet eden biner melek görür. Zeyd, buranın neresi olduğunu onlara sorar. Rıdvan cenneti cevabını alır. Uyanınca gördüklerini insanlara anlatır. İnsanların buraya olan ilgisi daha da artar.

Sonuç

Fuzûlî, Türkçe, Arapça ve Farsçaya hâkim bir şairdir. Her üç dilin ait olduğu kültürü de eserlerine aksettirmiştir. *Leylâ ile Mecnûn* hikâyesi sözlü gelenekten gelen bir hikâyeyken Fuzûlî'den önce ve sonra birçok şair tarafından şiire aktarılmıştır. Hikâyenin yaygın olarak işlenmesi hikâyeye farklı dil ve kültürlerle ait unsurların katılmasına neden olmuştur. Türk kültürü içinde yetişen ve eserlerinden hareketle iyi bir eğitim aldığı düşünülen Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde Türk gündelik hayat ve halk bilgisine ait birçok özellik karşımıza çıkmaktadır. Hayatın geçiş dönemine ait törenler ve halk inanışları bunların başında gelir. Eserde gökyüzü ile ilgili inanışlar, def çalma, çocuk sahibi olma, çeyiz, Nevruz, kız isteme, düğün, kına yakma, gelin alma, saçı saçma, gerdek, muska, büyü, ziyaret yerleri gibi gelenek ve görenekler yer almaktadır. Fuzûlî'nin

*Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde karşımıza çıkan Türk kültürüne ait bu unsurlar, onun Türk kültürüne hâkim bir şair olduğunu göstermektedir.

Fuzûlî eserinde, Türk kültüründe olduğu gibi göğü dokuz katlı tasavvur etmektedir. Düğünlerde def çalma kültürü ve kızların çeyizleri için iğne oyalı nakış işlemler yapma geleneği *Leylâ vü Mecnûn'*da yer almaktadır. Mecnûn'un Leylâya olan aşkı Türklerce aziz kabul edilen Nevruz gününe rastlar. Türk kültüründeki kız istemeyele ilgili birçok geleneği de Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn Mesnevisi'*nde görmekteyiz. Kız istemeye gidecek kişilerin özenle seçilmesi, kız istemeye gelenlerin hoş karşılanması, onlara sofralar kurulması, kızın tatlı dille istenmesi ve hediyeler (başlık parası-kalın) sunulması bunlar arasındadır. Eserde, Türk kültürüne ait kına yakma gelenekleri de yer almaktadır. Leylâ'nın kınası dümbelekler çalınarak bir şölen havasında yakılır. Etrafında oynayarak dönen arkadaşlarının ellerinde yanan mumlar bulunur. Kına yakma, elde veya tepsi içerisindeki mumla gelinin etrafında dönme Türk düğünlerinin vazgeçilmez gelenekleri arasındadır.

Bunların yanında Türk kültürüne ait gelin alma ve saç saçma gelenekleri de eserde işlenmektedir. Gelin almanın oyun ve eğlencelerle yapılması, konuklara ziyafetler çekilmesi, saçlar dağıtılması bunlar arasındadır. Eserde, ocak ve dergâhlardan yardım umma büyü ve muska gibi geleneksel inanışlar da yer almaktadır. *Leylâ ile Mecnûn'*un mezarının ziyaret ve dilek yeri hâline gelmesi de atalar kültü ile ilgilidir. Türklerdeki atalar kültüne göre ataların öldükten sonra da yaşadığına inanılır ve mezarları ziyaret edilerek onlardan yardım umulur. Bunlar gibi Türk kültürünü yansıtan birçok özelliğin eserde bulunması bir Arap hikâyesi olarak bilinen *Leylâ ile Mecnûn'*un aslında insanlığın ortak eseri olduğunu göstermektedir. Aşk evrenseldir ve anlatıldığı veya hitap ettiği kültürün izlerini taşır.

Kaynakça

- Artun, E. (2008). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ataman, S. Y. (1992). *Eski Türk Düğünleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayan, H. (2011). *Fuzûlî, Leylâ vü Mecnûn*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Doğan, M. N. (2000). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Eliade, M. (1999). *Şamanizm* (çev. İsmet Birkan). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Eren, M. (2021). *Ulubey Halkbilimi Monografisi*. Doktora Tezi. Giresun: Giresun Üniversitesi.
- Ergin, M. (1969). *Dede Korkut Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Gökalp, Z. (1976a). *Türk Medeniyeti Tarihi* (haz. İsmail Aka, K. Yaşar Koprıman). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Z. (1976b). *Türk Töresi* (haz. Hikmet Dizdaroğlu). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gömeç, S. (1998). Şamanizm ve Eski Türk Dini. *PAÜ Eğitim Fak. Derg.*, 4, 38-52.
- İpekten, H. - vd. (1986). *Büyük Türk Klasikleri*. İstanbul: Ötüken-Söğüt Yayınları.
- İpeten, H. (1986). Gazel Şerhi Örnekleri II. *Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, (415, 416, 417), 260-291.
- İpeten, H. (2008). *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalafat, Y. (1996). *İslâmîyet ve Türk Halk İnançları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Karahan, A. (1996). Fuzûlî. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 13, s. 240-46). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kartal, A. (2014). *Doğu'nun Uzun Hikâyesi-Türk Edebiyatında Mesnevî*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- Kâşgarlı Mahmûd. (2005). *Dîvânü Lugâti't-Türk* (çev. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser). İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Koşay, H. Z. (1944). *Türkiye Türk Düşünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme*. Ankara: Maarif Matbaası.
- Ögel, B. (1997). *Türk Mitolojisi II*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Ögel, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Yener, C. (1991). *Fuzulî*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.

Genel Ağ Kaynakçası

TDK Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> [Erişim tarihi: 22.04.2022, 13.54].